

բնական հպարտութիւնը, զորս գիտութիւնը չի կարող մեռցնել առանց աւետարանի գերապանծ սիրոյն: Այս կարծիքն ունին սահմանադրական կառավարութեան վրայ եւրոպական մտքի ամենահեղինակաւոր ներկայացուցիչներէն շատերը:

Վեհափառ Հայրիկը իւր գրչի վերջին վաստակը նուիրել է իւր սիրելի ժողովրդի աւետեանական կեանքի բարեօրման, առանց որի բոլոր բարոյագիտական և ազգային հայրենագիտական գրուածքներն ու քարոզները իրական արդիւնք չեն կարող ունենալ: Պապիկ և Թոռնիկ՝ գրուածքը պարունակում է փորձառական, անտեսագիտական խրատներ, մի ամբողջ շարք:

Հայրիկի բոլոր գրուածքների մէջ փայլում են Նրա տաղանդի զանազան յատկանիշները՝ մարդկային բնաւորութիւնները և ընկերական յարաբերութիւնները գիտելու զարմանալի շնորհը, առողջ, նախապաշարունակութիւն և աւանդական կաշկանդումնորից ազատ ինքնուրոյն խելք, լայն աշխարհայեացք, հակումն փիլիսոփայական խորհրդածութիւնների, բազմակնճիւ հանգամանքների մէջ ճշմարտանք արդարն ու օգտակարը որոշելու սրատես աչք, թշուառին ցաւակցելու զգայուն սիրտ և բանաստեղծական քանկար: Իրեն բանաստեղծ Նա քնարերգու է, տխուր մեղեդիներ ու ողբեր է երգում Նրա քնարը, մեղեդիների ու ողբերի ձայն է լուում Նրա բոլոր գրուածքների մէջ՝ լինի պատմողական, նկարագրական, բարոյագիտական խորհրդածութիւն թէ կրօնական քարոզ: Եւ այդ բոլորի իսկական ներշնչողը Նրա անսահման հաւատն է, որ և հաւատ է զարթեցնում ընթերցողների մէջ՝ գործել ի բարին, ոգևորուած այն գաղափարով, որ ճշմարտ գործը, եթէ մի մանանեխի հատի չափ անդամ լինի՝ կաճի և մեծ ծառ կդառնայ, շատ վաստակաւորների պատսպարելով իւր հովանու ներքոյ:

Մ. Ղ.

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ ՄԱՍԻՆ.

Ա. Հին Հայոց տիպարն ու մաշակն ըստ Խորենացու.

Եայտնի է, որ մարգարանութեան համար մեծ կարեւորութիւն ունին բացի գանգի չափերից՝ մարդու կաշուի աչքերի և մազերի գոյնը, մարդու հասակը և նոյն իսկ մազերի ձևն ու նրանց յատկութիւնը: Այս վերջին նշանների համաձայն է կատարել Հէկկելը մարդկային ցեղերի բաժանումն իր հռչակաւոր գրքի մէջ,¹ այն ինչ, մի այլ յայտնի գիտնական, Վիրխովը, նոյնն ուղղում է անել մարդկանց աչքերի և մազի գոյնների համեմատ:

Այս տեսակէտով վերին աստիճանի հարցասիրական թէ և հատուկորէ տեղեկութիւններ կան Խորենացու մէջ մեր պատմութեան մի քանի հերոսների մասին: Այսպէս՝ Հայկի մասին ասուում է, որ կապոյտ աշուի սաւտիկ զոռզ մազերով (քաջագանգուր), յաղթանակով և քարեկազմ՝ մի մարդ էր:

Հրաչեան պայծառ երես (սպիտակ) և հրափայլ աչքեր ունէր, ծիգրանը շէկ էր, մազերի ծայրը զոռզ, կարմիր երեսով և մեղուանման աչքերով, նա ամբողջովին մի բարեկազմ և զեղեցիկ տղամարդ էր և նրա մասին մեզ հասած նկարագիրը սկսած «մազերի ծայրից «մինչև» գեղեցիկ ոտները—հասնում է լուսանկարչի կատարելութեան—Վահագնը իւր հոր նման շէկ էր,² մազերը կրակի պէս վառվառն, մօրուքը քոցազոյն իսկ աշուին արեւի նման (հրացայտ): Տուհաց մանկան մակդիրը, Վարդ-գէս-վարդագոյն մազ ունեցող, բռնել է նրա յատուկ անուան տեղը, որ տարօրինակ բան չէ վէպի կամ առասպելի մէջ: Սա մեզ յիշեցնում է ներկայիս ժողովրդական սուրբը, Վարդեհեր, որի իսկական անունն անծանօթ է ինչպէս ինձ, այնպէս էլ ժողովրդին, քանի որ մակդիրը լիովին բռնել է յատուկ անուան տեղը, ինչպէս որ նոյնն էլ պատահել է Հրաչեայ անուն հետ:

¹ Haeckel. Natürliche Schöpfungsgeschichte.

² «խառնաշ».

Այս ամեն մակդիրներն ու ածականները որ մի զարմանալի հետեականութեամբ կրկրկրեում են մեր պատմութեան հնագոյն շրջանի հերոսների մասին մտացածին և թուրենացու երեակայութեան արդիւնք չենք կարող համարել, որքան էլ կասկածով նայենք նրա առած տեղեկութիւններին — Ոչ էլ մի պատահական զուգադիպութիւն կարող է լինել այս ամէնը։ Ընդհակառակը մեծ խելք և հմտութիւն հարկաւոր չէ նկատելու համար, որ այդ հերոսների մէջ մի օրգանական կապ մի բնական յաջորդականութիւն կայ մի տիպային ամբողջութիւն, որի մէջ երեւան են գալիս մի որոշ և կազմակերպուած ցեղի տոհմական յատկանիշներն իբրեւ հաստատուն տիպ — Ժառանգականութեան օրէնքն այստեղ պահուած է զարմանալի հետեականութեամբ և բնագէտի հայեացքով այդ տիպերն անհրաժեշտօրէն մի և նոյն ցեղի հարադատներն են։

Զարմանալին ու տարօրինակն այն է, որ այդ հերոսներն իրանց արտաքինով յիշեցնում են Նիրեւոնգների զիւցազուններին, նրանց ոսկէփայլ ու գոռւղ մազերը, կապոյտ աչուին, անձնեայ հասակը . . . Մի խօսքով, Հայկի Տիգրանի կամ Վահագնի տիպը գրեթէ նոյնանում է գերմանական Վոթանի ու նրա սերունդի հետ։ Այնպէս որ եթէ այս յատկանիշներով որոշել կամենանք մեր զիւցազունների մարդարանական տիպը անպայման նրանց պիտի համարենք մի հիւսիսային շէկ ու զանգրահեր ազգի սերունդ։

Շատ լաւ կառարկէ մեզ ընթերցողը, եթէ ընդունենք անգամ, որ թորենացին օգտուել է ազգային վէպից, որ Հայկի Տիգրան ու Վահագն այդ վէպի հերոսներն են, դա մեզ իրաւունք չի տայ մարդարանական հետեականութիւնների քանի որ դրանք իրական անհատներ չեն, այլ երեակայական հերոսներ, ու ժողովրդի բանաստեղծական աւելնի արդիւնք։ Իսկ այդպիսի ցնորքից գիտական եզրակացութիւններ հանելը ներելի չէ ոչ մի լուրջ գիտի։ Այս դէպքում սակայն անգնահատելի նշանակութիւն է ստանում խնդրի հոգեբանական կողմը և մեր եզրակացութիւնը ոչ միայն չի հերքւում, այլ ամրապնդւում

է մի նոր և հիմնաւոր նեցուկով։

Յայտնի է, որ ամեն մի ժողովուրդ իր էալացնում, ապառաժացանում է ինքն իրան. նրա հերոսներն ու զիւցազունները ժողովրդական ազգային յատկանիշների մարմնացում են գերականց կատարելութեամբ։ Ուստի, երբ մենք մի զիւցազնի կամ հերոսի նկարագիրն ենք կարդում, այդ հերոսի վրայ անմիջապէս գիտում ենք ստեղծող ժողովրդի յատկանիշները — Եվէդի հերոսները շէկ են, Խաչանացուները թուխ, Նեգրինը-սել՝ սա մի պարզ հոգեբանական օրէնք է։

Այս երեւոյթն այնքան խոր և արմատական է, որ ամեն մի ժողովուրդ վերստեղծում և իրան է նմանեցնում նոյն իսկ այնպիսի անձնաւորութիւններ, որոնք ոչ մի ցեղական առնչութիւն չունեն նրա հետ. ուսն ու գերմանացին Բրիտտոսին և նրա աշակերտներին շէկ են երեակայում, և այդպէս էլ նրկարւում են, հակառակ պատմական իրողութեան, իսկ յոյն ու իսպանացին նոյնը նկարում են թուխ՝ ոչ թէ պատմական հաշիւներով, այլ որովհետեւ իրանք էլ թուխ են։ Կարծիք մի ազգի գաղափարը մարդկային գեղեցկութեան իդէալականի ինչպէս և տգեղի մասին, փոփոխական է տեղի կլիմայի միջավայրի և ժողովրդի ցեղական յատկանիշների համաձայն։ Ուստի, երբ մի ազգ իւր հերոսներին հետեօրէն տալիս է որոշ Ֆիզիքական կամ բարոյական յատկութիւններ, դա իր սեփական հոգու կամ մարմնի յատկութիւններն են, որ բանաստեղծօրէն արտացոլում են նրա հերոսների մէջ։ Այնպէս որ շէկը, գոռուը, խաժակը, ոչ թէ Հայկի Տիգրան ու Վահագն են, որոնք գուցէ երբեք գոյութիւն էլ չեն ունեցել, այլ նրանց ստեղծող ժողովուրդը, որ իւր ունեցածն ու իր սիրածը խտացրել, բիւրեղացրել և ամփոփել է իր հերոսների մէջ, անմահացնելով հէնց ինքն իրան . . .

Եթէ այս ամէնի վրայ նայենք արուեստի ու ճաշակի կողմից, դա մեր առաջ բաց է անում դարձեալ մի հիւսիսային սիրտ և հիւսիսային երեակայութիւն իր բնորոշ գծերով, քանի որ ոսկէփայլ ու գանգուր մազեր, կապոյտ կամ մեղունաման աչուի, միայն հիւ-

սխտի զաւակն է երեւակայում: Այնպէս որ,
Ֆիզիքական այս յատկանիւնների մէջ անմա-
հացած են ոչ միայն ստեղծող ժողովրդի տի-
պարն ու կազմութեամբը, այլ և նրա ծաշակն
ու իդէալը գեղեցկի մասին: որ մի հիստորի-
ան ազգի իդէալ է:

Այս ամէնը կարող էր դուքէ շահերին
կասկածելի ու ձգձգուած երեւալ քանի որ
մենք հարաւի զաւակ ենք և հարաւային տիպ
ու ճաշակ ունինք այսօր, կարելի էր մինչև
անգամ կարծել, որ դա մի կեղծիք է, որ դա
մի հայի ստեղծագործութիւն չէ, եթէ դրա
համար այլ բոլորովին կողմնակի վկայութիւն
չունենայինք:

Գանգուր կամ պլիքաւոր մազերին ինչպէս երեւում է, այնքան սովորական ու սիրելի են եղել հին հայերի մէջ և իրանց դրոշմն այնքան խոր է եղել նրանց մտապատկերներին վրայ, որ դա արձանացել է մեր լեզուի մէջ և հասել է մինչև մեր օրերը և մինք զեռ այսօր էլ, ծերունի ասելու փոխանակ, զործ ենք ածում ալիւոր, որի իսկական իմաստն է ալէձև (գանգուր) մազ ունեցող։ Որ սա մի բռնադրօս կարկառան չէ, վկայ Մորենացին, որ նոյն բառն իր բուն և նախնական իմաստին համեմատ տալիս է Տիգրանի մազերին՝ աղէքնկ (ալէքեկ) ծայրիւ հերաց — մազերի ծայրը պլիքի նման բեկուն։ Այդ վկայութիւնն էլ աւելի ծանրաւշիւ է նրանով, որ նրա մէջ պահուած է այդ բառի հնազոյն ձևն իբրև հնազոյն ժամանակի արդիւնք։

Այսքանը գեռ բաւական չէ՝ մազերի
ալիք յատկութիւնն այնքան սիրելի և դու-
րեկան է եղել հայերին, որ մեզանից շատերը,
դեռ այսօր էլ, գեղեցիկ կամ սիրուն ասելու
փոխանակ գործ են ածում աղէւտը (այե-
ւոր) «աղւոր»։ Ինչ որ ալիքաւոր կամ ա-
լիձև էր, նա՛ ուրեմն և գեղեցիկ էր։

Սա մի այնպիսի վկայութիւն է, այն-
քան ակներե ու անկախ որ ոչ մի կասկած
չի թողնում: Թէ այս լեզուն խօսողն ան-
պայման այնպիսի տիպեր ու հերոսներ պիտի
ուեննար, ինչպէս մեզ հաղորդում է Խորե-
նացին. և այն, ինչ որ այս ժողովուրդը սի-
րել ու պահել է լեզուի մէջ, նոյնն էլ նա եր-
գել ու գովել է իւր վէպերում:

Մօտիւնների նոյնութիւնն ու ներկայ-
նակութիւնը մեր լեզուի և վիպական անձե-
րի մէջ մի բացատրութիւն կարող է վեր-
ցնել որ դրանք երկուսն էլ մի և նոյն հո-
գու մի և նոյն երեակայութեան ծնունդ են և,
ուստի և Մարինացու նկարագրածը վեր է
ամէն կասկածից և Դարագաշեանը որ չէ կա-
մեցել քար քարի վրայ թողնել Մարինացու
մէջ, ստիպուած է եղել խոստովանելու, որ
Տիգրանի նկարագիրն անհասկանալի կլինի
եթէ մենք չընդունենք, որ զա մի ժամանա-
կակից է գրել—Մեզ համար զա զուրկ է
կարեւորութիւնից. ընդհակառակն այդտեղ
աւելի մի նրբաճշակ և երեակայող ժողո-
վրդի Փանտաղիան է երեւում, քան մի ժա-
մանակակից պատմազրի գիտողութիւնը.—մի
հոմերական Փանտաղիա, որ չի բաւականա-
նում նկարագրելու Տիգրանի մագնորը, երեսը,
աշուին, հատակը, թիկունքը, քարծնը, այլ և

4 Այս աւելե՛ր քաց և անու՛մ մեր առաջ մի գուր-
գուրանք էւ իդեալ մագերի գոյնի մանաւանդ մերի մասիւն
ազգային ոգո՛ւ մի ի հիւն եւ նախնական շրջան երբ
արսափին պարզ նմանութիւնք իշխերզանում և քանձասեղ-
ծական մեծաճօրենքի մեջ, ինչպիսիւն և Վարդ-գեւս Հրա-
յեայ, Յոշակ եւ այլն . . . եւ կամ մանկական պար-
զութեանք նշանցնում և աղի՛խ, աղի՛ք եւ աշխուր, որանից
ապա վերացական զաղափարներ հանելով գեղեցիկ ու յա-
ւի մասին:

Այդ հմտութեան յայտնի ապացոյց են բացի յիշեալ-
ներից Վահագն ու Տիգրան անունները: Առաջինը բոլորա-
վին իի յիշում Բրիտանոքիոսից յետոյ, որովհետեւ վա-
ղուց աղբիւն ձեղի էր տուել ժողովրդական ու քերէ Վա-
հան ձեռի առաջ: Իսկ երկրորդն, որ վերջին անգամ պա-
ստնում է միայն Ա. դարում Բրիտանոքից յետոյ, այնու-
հետեւ հոյնպէս ձեղի է տալիս գործածական Տիգրան ձեռի
առաջ, եւ ըստ երեւոյթին միայն վիպական հաստատներն
էին, որ իրանց լատիական կազմութեան շնորհիւ անատա-
պահական էին այդ անունները:—Հասկանալի է, որ մեզ
սխալ է բռնում պոռծ.— Հիշքշմանի կարծիքը, թէ «Statt Tig-
ran, man bei so einem alten Namen Tgran erwarten
sollte, wenn der Name in lebendigem Gebrauche geblie-
ben wäre», ինչպէս որ անընդունելի է եւ նրա ենթա-
դրութիւնը Տրդատ, Տիւան անունների մասին, որ թէ հա-
յերեն տէր-բառից է ուզում ծագած ճաննել եւ թէ պարս-
կերկից է հանում, առանց իր սովորական ապացոյցները
բերելու (Arm. Gramm. I. Theil): Հռչակաւոր հայագե-
օր մոռացած է երեւում, որ մեր լեզուն Գրիգոր դա-
նում է Գիրսր-Գրան, լ'ղիսեւ-ը=լ'իսեւ, լ'իսէի, ուստի
եւ Տիգրան-ի մէջ աւելի հաւանականութիւն կար գծակ-
բաղաձայնի, քան ի. քերէւ ձայնաւորի կորսեան:

կարեւոր է համարում յիշել նաեւ նրա «զեղեցիկ ուղները» այնուհետեւ անցնում է նրա ներքին յատկութիւններին. կերակուրների և բնակելիքի մէջ պարկեշտ ու բախտութիւնների մէջ օրինաւոր, «որի մասին մեր նախնիք ըամնիտով երգում եւ պատմում էին» որ մարմնական ցանկութիւնների մէջ չափաւոր էր սա և մեծիմաստ ու պերճարան այն ամէնի մէջ, ինչ որ մարդկութեանը պիտանի էր. . . և ինչ կայ ինձ համար աւելի սիրելի բան քան թէ շարունակել այս գրքի մէջ, պատմել թորենացիին այն զովեստներն ու պատմութիւնները, որ կային սրա (Տիգրանի) մասին. . . արդարապատ ու հաւասարասէր, կշիռ ունենալով ամեն բանի մէջ, . . . որ ոչ լաւագոնին էր նախանձում ոչ էլ նուաստին արհամարհում, այլ ամէնքի վրայ հաւասարակէս տարածում էր իր խնամքի զգեստը. . .

Իբրեւ մի անհատ Տիգրանը շատ չնչին ու փոքր կերեւար իմ աչքին. այս հիանալի նկարագիրն անպայման վիպական է և Տիգրանը մի ամբողջ տիպ է, որի մէջ բիւրեղացել են հայ ժողովրդի իղձերն ու ցանկութիւնները, ծաշակն ու արուեստը. սա մի իղէալ է սիրեցեալ իշխանի մասին, որ անհունապէս զեղեցիկ է մարմնով, չափաւոր և օրինաւոր՝ իր վայելքների մէջ և մի անզուգական իշխող, ամենքին հաւասար աչքով նայող, ամենքին խնամող հայրենիքի փառքը բարձրացնող, թշնամիների աչքը հանող. . .

Թորենացին իր հսկայական ապրանքով ըմբռնել ու տեսել է այն, ինչ որ մեզանից շատերն հիմա դժուարութեամբ են տեսնում և նա պարզ ու բացորոշ ասում է, որ Տիգրանի նկարագիրը վեր է աւել. «բամբիռի նուագածութեամբ երգող ժողովրդի հետ» ու պատմութիւններից. Մի քանի դար շարունակ երգուած ու պատմուած զովեստներն հարկաւ մինչև Թորենացու ժամանակը չէին կարող նախնական ճշտութիւնն ունենալ. բայց որ ընդհակառակը նրանք վիպական զրոշմ պիտի ստանային, որ ժողովուրդը իւր մարմինն ու հոգին, իւր իղձերն ու ծաշակը պիտի դնէր այդ զովեստների մէջ, այդ անտարակուսելի է. Եւ իրաւ Տիգրանի մէջ մենք անմահացած ենք տեսնում մի զարմա-

նայի լրութեամբ հայ մարդու հայեացքը ընտիր ու զեղեցիկ իշխանի և կարգին ու օրինաւոր մարդու մասին. Դա մի հոմերական տիպար է:

Եթէ անհրաժեշտ փաստերով ապացուցուի անգամ, որ այդ հերոսները վիպա-ժողովրդական չեն, այլ հնարովի, արդիւնք մի Թորենացու կամ Մարարասի երեակայութեան, խնդիրը դարձեալ չի կորցնում իր արժէքը. որովհետեւ ինչ վերաբերում է Ֆիլիքական յատկանիշներին, դա էլի մնում է մի հիստիային մարդու սակեղծագործութիւն, մի զործ, որ լիուշի կրում է հիւսիսային դրոշմ. Մի ասորի Մարարաս՝ ուրեմն հարաւի և սեմիտի դաւակայողի երեակայութիւն չէր կարող ունենալ, դա մի հոգեբանական անկարելութիւն է: Ով էլ լինի այդ կեղծող տաղանդն, ակներեւ է, որ նա մի շիւկաներ եւ կապոյտ աշուի ժողովրդի դաւակ է, որովհետեւ սա նոյնպէս մի հոգեբանական օրէնք է. ամեն մի տաղանդի ծաշակն ու իղէալը հիմնագծերով նոյնն է, ինչ որ իր ազգին. քանի որ մինը միւսի ցուլապատկերն է: Ուստի՝ եթէ այս բաներն հնարողը մի հայ լինի, օրինակ մի Թորենացի, դա այնու ամենայնիւ կմնայ մի անգնահատելի դոկումենտ ժամանակակից հայ տիպարի ու ծաշակի. . .

Այսպէս թէ այնպէս վերոյիշեալ հերոսները կարող են լինել կամ պատմական անձեր կամ ժողովրդի սակեղծաձ դիւցազուններ և կամ մի որ և է անձի երեակայութեան ծնունդ ու կեղծիք, ամէնից հաւանականն այն է, որ զրանք պատմավիպական հերոսներ են: Սակայն այս երեք դէպքումն էլ հոգեբանօրէն անկասկածելի և ծիշտ կէան այն է, որ զրանք հիստիային տիպարներ են, ուրեմն մի հիստիային ազգի պատկանեալ:

Բայց այն ժամանակ մեր վէպը ողբալի կերպով հակասում է ինքն իրան, քանի որ նրա հերոսները, հակառակ իրանց Ֆիլիքական կազմուածքին, դուրս են բերուած հարաւից:

Մեր վէպի մէջ նշոյլն անգամ չկայ, թէ հայերը հիւսիսից լինին եկած, կամ մի հիւսիսային ծագումն ունենային, այն ինչ, Թորենացին

րենացին պարզ ասում է, որ Հայկը Բարե-
լոնցի էր և Բէլլին ընկերակից: Այս ինչպէս
և յետոյ ցոյց կտանք ուրիշները՝ ապացոյց են,
որ մեր վէպը եղծուած ու դիտաւորեալ փո-
փոխութիւններն է ենթարկուած: Ո՞րն է
Հիմայ կեղծն այս երկուսից. կամ Հայկի
տիպը և կամ նրա բարեւոնցի լինելը: Տիպը
կեղծելու ոչ կարիք կար ոչ հաշիւ: Բայց նոյն
անձը Բարեւոնցի հանելու, սեմիտացնելու,
մեր վէպի հերոսն Աստուածաշունչի պատ-
մածին հետ կապելու, ոչ միայն կարիք այլ և
անհրաժեշտ պահանջ կար, քրիստոնեայ հա-
յերի զգացումները շոյելու, նրանց ծագումը
Ս. գրքի հեղինակաւոր վկայութեամբ հաս-
տատելու և ազգային հին ու կասկածելի ա-
ւանդութիւնը սրբադարձելու համար:

Ահա թէ որն է կեղծիքը, տիպերն հին
են և անարատ, միայն նրանց զործողութեան
ու ծագման հանգամանքներն են եղծած ի հա-
ճոյս կրօնական մօտիւնների և արգիւնքն այն է
եղել, որ մի զուտարիւն գերմանական տիպ
դուրս է եկել սեմիտի դերում: առանց սա-
կայն այս վերջինի Ֆիդիքական յատկանիշ-
ները գէթ կեղծումներով իր վրայ առնելու...
Եղծելով Հայկի մասին եղած աւանդութիւնը,
կարիք կար նա և կեղծելու նրա սերնդեան
ծագումը, Բագրատունիք Հայկի սերունդ էին
համարուում (Խոր. Ա. ՈԲ.). Խորենացին կա-
րեւոր է համարում հերքել այդ աւանդու-
թիւնը՝ «յիմար և անո՞՞՞՞ անուանելով եղա-
ծը որովհետեւ ինքը մտադիր էր նոյնը յե-
տոյ «ո՞՞՞՞» պատմելու... ո՞՞՞՞ որ ստեղ-
ծուած էր Ս. գրքի պատմածները խնկարկե-
լու և ազգայինը սեմիտացնելու ցանկութեամբ
...: Բագրատունիների հետ մեր մեծ իշխա-
նական առհմերից որի՞ն չի գուրգուրել սեմի-
տանալու տենչանքը, Ամատունիներին յիշենք
արդեօք, թէ Արծրունիներին:

Մենակ հայ վէպը եղծողն ու հայ իշ-
խանները չեն որ աշխատում են սեմիտանալ:
Այդ ամէնը կատարուած է գիտակցական հա-

շիւներով: Տարօրինակն այն է, որ մենք ինք-
ներս, ներկայում, առանց այդպիսի նպա-
տակների ու դրդումների սեմիտացնում ենք
մեր հերոսներին, հակառակ մեզ հասած պատ-
մական աեղեկութիւններին. «խարտեաշ և
զանգրահեր» Հայկը, մեր տներում սովորա-
կան դարձած պատկերների մէջ, երեւան է գա-
լիս որպէս մի սեմիտ, այդ ցեղին յատուկ
ահագին քթով... Եթէ Խորենացին յարու-
թիւն առնէր, անտարակոյս պիտի զարմա-
նար, Հայկի տեղ մի Արրահամի թոռ տե-
նելով: Այդ գեւ բաւական չէ. մենք եղծել
ու սեմիտացրել ենք ոչ միայն Հայկի նման
առասպելական, այլ և բուն պատմական ան-
հատներ, հակառակ մեզ հասած ստոյգ ցե-
ղաբանութեան: Աւարացիի հերոսը, յայտնի է,
որ մօր կողմից պարթեւ էր, իսկ հօր կողմից,
եթէ հաւատանք Խորենացուն, չինացի, — ու-
րեմն մի մօնգօլ արիական խառնուրդ, բայց
և այնպէս, նրա պատկերն էլ, այսօր նկա-
րուած է սեմիտի քթով: Մենք այսօր այդ
ասպարիզում այնքան հեռու ենք գնացել
որ սեմիտ կերպարանքի այդ բնորոշ տարրը
ձանաչում ենք «Հայկական քիթ» անունով:
այն ինչ մենք արիական ժողովուրդ ենք հա-
մարում:

Ինչպէս ամեն բան, հարկաւ, սա էլ ու-
նի իր խորին պատճառները, որոնք ծնունդ
են մարդա հոգեբանական հիմունքների...
Առաջիկայում պիտի ջանանք, մեր ուժերը
ներածին չափ, բացատրել այս ամէնը...

Գր. Վանցեան

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌԻ

(Նարունակութիւն) *

Ո Լ Օ

Ե և Կ ձայներուն նման՝ զբարբառի ո և օ
հնչիւններն ալ ենթակայ եղած լինելով գրեթէ

1 Վրացիի ինչպիս երևում է, այնքան հեռու են
գնացել այդ ասպարիզում, որ Բագրատունիներին համեմատել են
ցանկացել ուղղակի Դաւթի սերնդից...